

001
907/02

Prijs: 10 Cent.

OMWENTELINGEN
IN DEN
TOEKOMSTSTAAT,

DOOR

Dr. ANT. PANNEKOEK.

UITGAVE LEIDSCHÉ UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ.
1907.

T 5693

€ 8.

OMWENTELINGEN

IN DEN

TOEKOMSTSTAAT,

DOOR

DR. ANT. PANNEKOEK.

UITGAVE LEIDSCHÉ UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ.
1907.

Omwentelingen in den toekomststaat.

Ideaal en Wetenschap.

Wanneer wij sociaal-demokraten tegenwoordig af en toe over de toekomst spreken, geschiedt dat in geheel anderen zin dan vroeger gebruikelijk was en nu nog bij onze tegenstanders gebruikelijk is.

Onze tegenstanders namelijk gelooven, dat ons doel is, een volkomen bepaalde, van te voren ontworpen maatschappelijke en staatsorde in te voeren, die zij daarom met den naam „toekomststaat” gedoopt hebben. Wij hebben dezen naam in ons spraakgebruik opgenomen, ofschoon hij door een zeer dwaze verdraaiing van onze opvattingen is ingegeven en ofschoon — of ook wel juist omdat — hij spottend bedoeld was. Vroeger, in den tijd van het utopisch Socialisme, kende men geen andere wijze over de toekomst te spreken, dan dat men een volkomen bepaalde maatschappelijke orde uitschilderde en aanbeval die te aanvaarden. Toentertijd geloofde men, dat een maatschappelijke orde door de menschen willekeurig gemaakt en vermaakt kon worden en dat het er slechts op aankwam, de beste, doelmatigste en verstandigste uit te vinden en te propageeren.

Met het wetenschappelijk socialisme is dat heel anders geworden. Wanneer wij nu over de toekomst spreken — gelijk ook in deze voordracht geschieden zal — dan vragen wij niet: welke gedaante *willen wij* de toekomst geven, maar: wat *zal* in de toekomst gebeuren? Het wetenschappelijk socialisme is de leer van de maatschappelijke ontwikkeling. Het heeft uit het verleden der maatschappij bepaalde zienswijzen verkregen, bepaalde wetten en regels afgeleid en deze regels en wetten veroorlooven ons nu ook, over de toekomst iets te voorspellen en onafhankelijk van ons willen en wenschen gevolgtrekkingen te maken, hoe de maatschappij dan zijn zal.

Maar, zal men hier tegenwerpen, het socialisme is niet alleen een wetenschappelijke theorie, het is ook een practische arbeidersbeweging en voor het practisch socialisme, gelijk het zich in de sociaal-demokratische partijen belichaamt, geldt dat toch niet. Wij komen op voor bepaalde eischen voor de toekomst, die een bepaalde maatschappelijke orde moeten scheppen: immers in het program van iedere sociaaldemokratische partij staat het maatschappelijk maken der productiemiddelen bovenaan. Is hier dus geen tegenspraak aanwezig tusschen het theoretisch en het practisch socialisme?

Zulk een tegenspraak is in werkelijkheid niet aanwezig, en wel daarom niet, omdat het hier niet gaat om de idealen en wenschen

van enkele personen maar van geheele klassen. Wij weten dat die maatschappelijke ontwikkeling plaats heeft niet trots, maar door het willen en handelen der menschen. Wanneer de maatschappelijke ontwikkeling zoover gevorderd is, dat een omwenteling der productie-verhoudingen noodzakelijk voorkomt, dan treedt dat in dezen vorm aan den dag, dat den menschen — zoo niet de geheele menschheid dan toch bepaalde klassen — tot bewustzijn komt: nu deugt er iets niet met betrekking tot de maatschappij, nu is de maatschappelijke orde niet meer goed en een andere noodzakelijk. Dan ontkiemt dus in deze klasse het verlangen naar een betere maatschappij, die zij zoekt te verwezenlijken en de kracht der maatschappelijke ontwikkeling bestaat juist daarin, dat dit ideaal in die klasse opgroeit; zoo is de gang der historische ontwikkeling. De wil der afzonderlijke personen hangt van toevallige, persoonlijke omstandigheden af en is bovendien een zaak van weinig belang, maar de wil van een klasse, die zich in een maatschappelijk ideaal uitdrukt, hangt af van algemeene maatschappelijke verhoudingen en laat zich dus voorspellen. De behoeften van den maatschappelijken vooruitgang spiegelen zich dan noodzakelijkerwijs af in de idealen en wenschen eener bepaalde klasse. Men denke hier bijv. aan het socialistisch ideaal der hedendaagsche arbeidersklasse, waarin zich de noodzakelijkheid van een maatschappelijken vooruitgang boven het kapitalisme uit belichaamt. Andere voorbeelden kan men in de geschiedenis vinden, waarbij opgemerkt moet worden, dat somtijds de idealen van een klasse niet met de richting der ontwikkeling samenvallen, dan zijn ze niet te verwezenlijken en de klasse, die ze door wil zetten, wordt geslagen. Zoo ging het de boeren tegen het einde der middeleeuwen en zoo gaat het nu de kleine burgerij. Om idealen te verwezenlijken is macht noodig, en die is slechts in handen van de klassen, welker wenschen zich in de richting der noodzakelijke maatschappelijke ontwikkeling bewegen.

Beperken wij dus onze beschouwing tot de vooruitstrevende idealen, gelijk zij vroeger in de bourgeoisie heerschten en thans in het proletariaat heerschen, dan kunnen wij zeggen dat het maatschappelijk ideaal eener voor haar verheffing strijdende klasse de eerstvolgende schrede in den maatschappelijken ontwikkelingsgang aanwijst, het spreekt uit, van welken aard de volgende produktievorm zal zijn. Daaruit wordt reeds duidelijk, dat zulk een voorstelling geenszins het ideaal eener kortweg onberispelijke wereld omvat, van de beste die er met mogelijkheid wezen kan, waarin de ellende van *allen* ophoudt en alle misstanden opgeheven zijn. Zulk een ideaal is altijd slechts betrekkelijk, het drukt slechts de beste bereikbare maatschappelijke orde uit, waarin *bepaalde* misstanden, *bepaalde* onduelbaarheden zijn opgeheven. Niet alle misstanden zijn weggeruimd en er ontstaat geen paradijs op aarde, waar slechts het zuiverste, ongestoorde geluk heerscht, maar bepaalde misstanden die het sterkst om opheffing schreeuwden en het zwaarst drukten, worden weggenomen en de nieuwe orde is een betrekkelijk betere, een stap voorwaarts.

Nu kan het zijn, dat de klasse die voor dit ideaal vecht, zelf gelooft dat het een voor alle tijden vlekkelooze, voortreffelijke wereld voorstelt, met welker verovering dan natuurlijk elke verdere ontwikkeling ophoudt. Zoo ging het de bourgeoisie, toen zij in de fransche revolutie de laatste feodale banden afschudde, welke de vrije ontwikkeling der productiekrachten beletten. Zij was er zich niet helder van bewust, dat zij slechts een belemmering van verdere ontwikkeling uit den weg ruimde, en dat haar maatschappelijk ideaal niet anders dan het beeld van een maatschappij met vrije, onbeperkte concurrentie was — zij geloofde integendeel, dat zij voor het ideaal van de beste, van een absoluut voortreffelijke, definitieve wereldorde streed, waarin voor alle menschen en alle tijden vrijheid, gelijkheid en broederschap zouden heerschen. Zoo kwam het toenmaals de zich opwerkende bourgeoisie voor. Bij het tegenwoordige proletariaat is het daarom anders, omdat ons nieuwe inzicht ons de betrekkelijkheid van ons ideaal toont.

Wij weten, dat hetgeen wij willen verwezenlijken niet op zichzelf een volmaakte, onberispelijke wereld is, waarmede men voor altijd tevreden zal zijn, doch dat het gaat om de eerstvolgende schrede, die in de maatschappelijke ontwikkeling gedaan moet worden, doch die geenszins haar laatste schrede zal wezen.

Vraagt men dus ons sociaaldemokraten: „welke maatschappelijke orde staat gij voor? van welke maatschappij meent gij, dat ze de beste is?” dan moeten wij antwoorden: „van geen enkele!” Voor ons is er geen kortweg beste maatschappij. Verschillende maatschappijvormen waren in hun tijd, onder die of die bepaalde omstandigheden, noodwendig, dus ook goed. Maar wanneer die omstandigheden veranderd zijn, dan wordt redelijkheid tot onzin, weldaad tot plaag, een orde, die eerst goed was, slecht en verderfelijk en moet zij opgeheven worden. Men spreekt immers ook nooit van een „sociaaldemokratische maatschappij”, maar in overeenstemming met haar inrichting slechts van een socialistische, een communistische enz. Voor ons bestaat dus geen „beste aller werelden”, maar wij weten, dat thans de maatschappelijke ontwikkeling de opruiming van het kapitalisme noodzakelijk maakt. Het kapitalisme is thans een beletsel voor den vooruitgang, zijn misstanden worden voor steeds grootere menschenmassa's steeds ondragelijker, en daarom stellen wij alles in het werk en strijden met alle macht er voor, de volgende schrede te doen, de productiemiddelen in maatschappelijk eigendom over te brengen, opdat de baan weer vrij worde om voorwaarts te schrijden. Dit is de historische zending van het tegenwoordig geslacht, van de tegenwoordige revolutionnaire klasse; wie zijn geest eenmaal van het fantastisch, overspannen hunkeren naar een beste, absoluut volmaakte wereld bevrijd heeft, zal inzien, dat er geen grooter en heerlijker doel kan bestaan.

Na deze uiteenzettingen zal men begrijpen, waarom er geen tegenspraak is tusschen het theoretische en het practische socialisme, dat deze beiden zelfs in volkomen harmonie met elkaar zijn. Eerst doet ons onze wetenschap de eerstvolgende schrede kennen, die ge-

daan moet worden, dan wordt deze kennis een maatstaf voor ons praktisch handelen; zij bepaalt ook ons „einddoel”. Ons einddoel geeft in hoofdtrekken aan, wat volgens ons tegenwoordige weten *in den eersten tijd* in de maatschappelijke ontwikkeling gebeuren zal, en, omdat het slechts door ons handelen tot stand kan komen, gebeuren moet. Maar wij kunnen nog verder over de toekomst spreken, namelijk over datgene, wat dan verder geschieden zal, wat nog later komen zal. Hier hebben wij met geen „moeten” te maken, want dat te verwezenlijken is de taak onzer nakomelingen, die veel beter en nauwkeuriger dan wij vast kunnen stellen, wat dan nog aan de wereld veranderd moet worden. Voor ons heeft dus het spreken over de verder liggende toekomst geen praktisch doel, het kan niet van invloed zijn op onze tegenwoordige eischen, maar daarom is het nog niet nutteloos. Het heeft slechts het theoretisch belang bij ons zelf klaarheid te scheppen over wat komen zal, maar dat heeft ook zijn waarde. Want daardoor wordt het begrijpen van ons tegenwoordig doel grondiger, en inzonderheid om allerlei tegenwerpingen en bezwaren van onze tegenstanders op de juiste waarde te schatten en allerlei utopisme weg te vagen kan het zijn nut hebben. Slechts moet men dit eene altijd in 't oog houden: in iedere voorspelling zit een element van onzekerheid. Natuurlijk — hoe beter men het verleden en de wetten der maatschappelijke ontwikkeling kent, des te minder gevaar loopt men, zulke fouten te maken. Daar men echter niet alle verhoudingen volledig kent, zal de voorspelling te moeilijker zijn en te meer van de waarheid kunnen afwijken, naarmate men zich verder in de toekomst waagt.

Op den dag na de revolutie.

Wij beginnen dus onze beschouwingen met de sociale revolutie, d. w. z. met de socialistische revolutie, want sociale revoluties zijn er reeds vele geweest. Iedere revolutie in de geschiedenis is een sociale, d. w. z. maatschappelijke omwenteling geweest. Wanneer wij dus in 't dagelijksch gebruik over „de sociale revolutie” spreken, dan verstaan wij daaronder de socialistische revolutie, die aan het kapitalisme een einde zal maken. Men moet daarbij onderscheiden tusschen den politieke vorm en den economischen inhoud. De politieke vormen dezer revolutie zijn zeer moeilijk van te voren te bepalen, zij hangen van te veel verschillende omstandigheden af, die zich niet alle laten voorzien; wij zullen ons thans daarmee ook niet bezighouden. Onze heele aandacht zullen wij richten op den economischen inhoud dezer revolutie. Haar wezen is de verovering van de politieke macht in den staat door de arbeidersklasse. Deze verovering is een langdurig proces, dat zich misschien met op- en neergaan over tientallen jaren zal uitstrekken; wij kunnen daarover echter niets zeggen en zullen ze als een enkele handeling beschouwen,

om dan haar economische gevolgen te onderzoeken. Wij doen dus alsof zij een voldongen feit was en denken ons te zijn, gelijk Kautsky het op den titel van zijn bekende brochure noemde: „op den dag na de revolutie.” De arbeiders hebben zich meester gemaakt van de staatsmacht en de vraag is thans: „Wat zal er nu gebeuren?”

Er zijn menschen, die denken en zeggen: „nu, dat spreekt vanzelf, men zal het privaat-eigendom afschaffen en misschien al het kapitaal verbeurd verklaren.” Onze eigen partijgenooten hebben daarentrent natuurlijk verstandigere opvattingen; want in ons program staat als einddoel van ons streven slechts dit ééne: de overbrenging van de productiemiddelen in maatschappelijk eigendom. Bij hen vindt men vaak echter de meening, dat men dan door bepaalde maatregelen, het uitvaardigen van wetten bijv. deze maatschappelijk-making der arbeidsmiddelen tot stand brengt. Deze meening is evenwel, naar wij gelooven, onhoudbaar; aan haar zit nog een stuk oud utopisme vast. Een nieuwe productiewijze laat zich niet door een wet of welken politieken maatregel ook invoeren: zij moet door een snellere of langzamere maatschappelijke ontwikkeling opgroeien. Politieke instellingen kunnen deze ontwikkeling in de hand werken of belemmeren, en het doel van iedere revolutie is, door omvorming der politieke verhoudingen de belemmeringen voor de ontwikkeling weg te nemen. Het doel der sociale revolutie is dus ook, de hindernissen weg te nemen, die thans voor de ontwikkeling van het kapitalisme tot het socialisme uit de politieke heerschappij der bourgeoisie ontspruiten, opdat de natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling de baan vrij vindt.

Men zal dus niet opeens, door een wet, de socialistische maatschappij in plaats van de kapitalistische kunnen stellen, doordat bij dekreet alle productiemiddelen tot staatseigendom worden verklaard. Maar men zal wel dadelijk een reeks van grootbedrijven, die daartoe rijp zijn, in staatsbedrijven omzetten: de monopolies, de mijnen, de trusts, de spoorwegen, die reuzenbedrijven, waarin de productiemiddelen der eigenlijke verbruiksartikelen vervaardigd worden, zij kunnen dadelijk tot staatseigendom gemaakt worden. Maar wordt daarvoor een nieuw, ongekend principe in de wereld gebracht? een socialistisch in plaats een kapitalistisch? Neen! Eigenlijk is dat niets anders dan de consequente doorvoering van wat thans reeds geschiedt en wat thans niet alleen door socialistische, maar ook door burgerlijke politici geëischt wordt. In Engeland¹⁾ heeft men gemeentelijk socialisme op groote schaal, d. w. z. allerlei grootbedrijven zijn tot takken van openbaren dienst gemaakt als gemeentebedrijven: gasfabrieken, trams, electriche centralen, telefonen — niet uit liefde tot het socialisme, maar omdat de burgerij niet door eenige groote kapitalisten uitgebuit wilde worden. In vele landen heeft men staats-exploitatie van spoorwegen. Staatsexploitatie van mijnen wordt thans in Duitschland door niet-socialistische politici aangeprezen, terwijl in Amerika annexatie der groote trusts eveneens een punt op het pro-

¹⁾ En min of meer ook in ons land. (*Vert.*).

gram van burgerlijke politici is. Overal blijkt de onzinnigheid van de uitplundering der groote massa door een handvol monopolisten te duidelijk, dan dat men niet tot deze oplossing zijn toevlucht zou nemen. Maar het bleef bij vrome wenschen en bij machteloze programma's, de groote politieke macht der trustheeren en bezitters van monopolies beletten tot dusver hun uitvoering en de burgerlijke partijen zijn niet in staat krachtig in te grijpen, omdat daardoor de „heiligheid van het eigendom”, d. w. z. de heele uitbuiting in principe wordt aangetast. Eerst doordat het proletariaat zich meester maakt van de politieke macht, houdt dit beletsel op te bestaan, want het heeft de macht en de wil door te zetten wat verstandig lijkt, omdat het de consequentie, de ineenstorting van het geheele kapitalisme, met genoegen aanvaardt. De annexatie van de grootbedrijven door den Staat wordt dan doorgezet, omdat het nu reeds ieder duidelijk is dat ze verstandig zou zijn, maar nu kan dit verstandige nog niet in practijk worden gebracht, omdat de groote kapitalisten de politieke macht in handen hebben. Het nieuwe beginsel is dus niet het aan den Staat brengen van bepaalde bedrijven, maar de politieke heerschappij der arbeidersklasse, die dan kan ten uitvoer brengen, wat thans nog onmogelijk ten uitvoer te brengen is.

Dit is de eene helft van de taak, die de nieuwe arbeidersregering zal aanvaarden. De andere bestaat, juist als deze, uit maatregelen, waarvan de noodzakelijkheid ook nu reeds algemeen wordt erkend, maar die schipbreuk lijden op de politieke heerschappij der bourgeoisie: namelijk uit grondige sociale hervormingen. Onmiddellijk na de revolutie zal een grootsch sociaal hervormingswerk aanvangen, om de levensstandaard der arbeidersklasse te verheffen en alle maatschappelijke toestanden te verbeteren; dit zal de moeilijke maar heerlijke hoofdtaak der aan de heerschappij gekomen arbeidersklasse zijn. De aandacht moet er hier op gevestigd worden, hoezeer zij ongelijk hebben, die meenen dat er een tegenstelling bestaat tusschen revolutie en sociale hervorming. Integendeel: de geheele revolutie is, zoodra zij tot practische maatregelen overgaat, niets anders dan een grondig, consequent uitgevoerd hervormingswerk. Maar wel bestaat er een groote tegenstelling tusschen deze revolutionnaire, consequente sociale hervorming en de armzalige, weifelende, leugenachtige caricatuur, die nu sociale hervorming wordt genoemd. Dit blijkt reeds uit een vergelijking tusschen de tegenwoordige burgerlijke sociale hervormingen en het tweede deel van het Erfurter program. Wij hebben daar een samenstel van eischen in elkaar gezet die nu reeds zeer goed verwezenlijkt konden worden, wanneer de heerschende klassen maar wilden, een samenstel, dat tevens een groot deel der kapitalistische misstanden zou kunnen verzachten en opheffen. In deze dubbele hoedanigheid ligt de groote agitatorische waarde dezer eischen: zij kunnen samengaan met het kapitalisme, maar zij bereiden tevens den weg tot een vreedzame verdere ontwikkeling der maatschappij in de richting van het socialisme.

Het toekomstige hervormingswerk, in den tijd dat de arbeiders-

klasse bezit heeft genomen van de staatsmacht, komt in haar aard zeer sterk overeen met de eischen voor het oogenblik van ons program. Het onderscheidt er zich slechts in dit opzicht van, dat men dan geen rekening meer zal hebben te houden met het kapitalisme; men zal krachtig ingrijpen, zonder zich er om te bekommeren wat er van het kapitalisme moet worden. Het onmiddellijk doel er van is echter hetzelfde als van ons tegenwoordig program, maar op grootere schaal: verheffing en verbetering van den levensstandaard der arbeidende volksmassa. Een voortreffelijke opvoeding van alle kinderen; verbetering van het onderwijs; zorg voor de volksgezondheid; verbetering der woningtoestanden; beveiliging bij den arbeid; zorg voor zieken, invaliden, ouden van dagen; beperking van den arbeidstijd; verbod van alles wat den arbeid gevaarlijk en weezinwekkend maakt — dat alles, wat men in 't algemeen kan aanduiden met zorg voor de *verhooging der beschaving*, moet daartoe dienen, uit het neergebogen, geschonden, geestelijk en lichamelijk mishandelde menschengeslacht, dat het kapitalisme heeft nagelaten, een nieuw, krachtig en ontwikkeld geslacht te vormen. Dat is immers het allereerst noodige. Men kan dit hervormingswerk ook noemen *de opheffing der ellende*, want de maatschappelijke ellende van onzen tijd is de grondslag van alle weezinwekkende omstandigheden, waarin de arbeidersklasse nu leeft, en alle onbeschaafdheid waaronder zij leeft.

Van dien aard zal het werk zijn, waarmede zich de door de arbeiders beheerschte staatsmacht zal bezighouden. Dan mogen onze tegenwoordige tegenstanders eens komen kijken, die altijd uitroepen, dat wij met geweld de overgeleverde toestanden willen omstorten en de geheele wereld in wanorde brengen. Dan zouden wij hen nog wel eens willen ontmoeten en zien, welke oogen zij op zullen zetten, als zij ons bezig zien met een grootsch, vreedzaam beschavingswerk, waarvan reeds nu ieder verstandig mensch de noodzakelijkheid moet inzien, terwijl het toch door het kapitalisme wordt belet.

Heden lijdt elk hervormingswerk schipbreuk op het kapitalisme; in de toekomst zal omgekeerd het kapitalisme zelf door dit hervormingswerk schipbreuk lijden. De opheffing der ontbering is nu eenmaal niet overeen te brengen met het kapitalisme; het kapitalisme en de armoede der arbeidersklasse zijn zoo nauw met elkaar verbonden, dat men de eene niet kan opheffen zonder het andere een geweldigen stoot te geven. Men denke slechts aan de meest voor de hand liggenden maatregel, waarmee iedere arbeidersregeering haar werk beginnen zal en moet: aan een flinke ondersteuning der werklozen. De werkloosheid, d.w.z. het industriele reserveleger, is een steunpilaar van het kapitalisme, want zij houdt alle loonen op het laagst mogelijk peil. Wanneer er geen werklozen meer zullen zijn, die om werk moeten smeeken, wanneer zij een flinke ondersteuning of goedbetaalden productieven arbeid als een recht krijgen, dan zullen de verhoudingen op de arbeidsmarkt aanstonds omgekeerd worden. Dan worden de vakverenigingen reusachtig sterk tegenover de kapitalisten en de loonen gaan geweldig de hoogte in. Wat zal daarvan het gevolg zijn?

Wanneer de loonen zoo sterk stijgen, dan wordt het bedrijf voor de kapitalisten al te onvoordeelig; zij kunnen er dan geen meerwaarde meer uitslaan, sluiten hun werkplaatsen en laten liever den staat voor de productie zorgen. Hier ziet men hoe maatregelen, die slechts ten doel hebben de ergste geesels voor het proletariaat weg te nemen, noodzakelijk tot een snelle omwenteling der geheele productiewijze moeten leiden. Tevens ziet men uit dit voorbeeld — men zie daarover ook Kautsky's brochure — hoe een aan de heerschappij gekomen arbeidersklasse, wanneer zij, zonder theoretisch begrip van haar doel, haar politiek slechts op de belangen van 't oogenblik richt, toch noodzakelijk tot het socialisme moet komen.

Hetgeen wij doen zullen „op den dag na de revolutie” is dus niet alle privaatbedrijf opheffen, maar slechts de armoede en ellende opheffen, de beschaving verhoogen — en dan zeggen wij: alles wat niet met dezen hooger en beschavingstoestand kan samengaan moet ondergaan. De kapitalisten zeggen: juist omdat onze tegenwoordige productiewijze niet kan samengaan met de opheffing der ellende, daarom mag de ellende niet opgeheven worden, daarom moeten de arbeiders arm en ellendig blijven en daarom mag niet gezorgd worden voor een rijkelijke ondersteuning van werklozen. Voor de heerschende klasse is het kapitalisme hoofdzaak, en daaraan brengen zij de beschaving ten offer. Wij zeggen omgekeerd: als het kapitalisme niet samengaan kan met de hoogere beschaving, dan moet het kapitalisme ondergaan.

En het zal ondergaan. Wanneer door het wegnemen van de directe ellende de levenswensen en de loonen der arbeiders geweldig stijgen, verdwijnt de mogelijkheid meerwaarde te maken en dus de drijfveer, die nu den kapitaalbezitter tot produceeren aanzet. ¹⁾ Voor de ellendige uitbuiting door zelfstandige ondernemers moeten dan technisch hoog ontwikkelde bedrijven in de plaats treden — want de productie mag niet stilstaan — die eigendom kunnen zijn van den staat of van de gemeente of van een vereeniging, die echter in een of anderen vorm maatschappelijk zullen zijn. Met name de kleine en middelmatige industrie, die op de ergste uitbuitingen der arbeiders of der familieleden van den eigenaar berust, zal ondergaan; de zich nu afplagende kleine burgers zullen er de voorkeur aan geven, als arbeiders in de groote bedrijven een goede positie in te nemen en de talloze kleine bedrijven, die nu nog een armzalig bestaan voorsleepen, zullen verdwijnen. De oorzaak van deze verdwijning brengt echter mede, dat het handwerk, voorzoover het met het hoogere beschavingspeil kan samengaan, blijven kan. Niemand heeft er iets tegen, als de een of

¹⁾ De dan aanvangende waardeloos-making der kapitalistische bedrijven vormt de „onteigening der onteigenaars”. De onteigening in economischen zin, zooals de kapitalisten die nu uitoefenen, bestaat niet daarin, dat zij hun concurrenten met geweld onteigenen, doch hun de volle waarde als schadeloosstelling betalen, gelijk de gerechtelijke onteigening van staatswege — maar zij bestaat in een waardeloos-maken van hun bezit. Of de staat dus de waardeloos gemaakte kapitalistische ondernemingen naderhand nog koopt, is voor de toekomstige onteigening bijzaak.

ander liever zelfstandig voor zichzelf werkt en dingen produceert, die waarde hebben voor de maatschappij. Dit zal zonder twijfel voorkomen en niet eens zeldzaam: kunstenaars zullen op deze wijze, geheel volgens het ideaal van William Morris, zich aan het vervaardigen van schoone en doelmatige gebruiksvoorwerpen kunnen wijden en vele boeren, die hun lapje grond zelf bebouwen zullen zich, vooral in den aanvang, nog taai daaraan vastklampen. Dat behoeft geen zorg te wekken; door de algemeene stijging van het maatschappelijk peil zullen zij allen in zooveel gunstiger omstandigheden komen, dat zij geen slaven van den arbeid meer hoeven te zijn, gelijk nu; en de grootere algemeene ontwikkeling zal de uitvloeisels van de overgeërfde bekrompenheid spoedig door verstandige bedrijfsvormen vervangen.

De socialistische productie.

Wanneer het zoover gekomen is, zoo kan men vragen, wat is er dan eigenlijk in de wereld veranderd? Uiterlijk natuurlijk zeer veel, het onderscheid is enorm. De armoede en ellende, de nood, die de menschen als dieren tegen elkaar ophitst, de vertwijfeling en de misdaad, die alle zijn verdwenen. De welvaart van alle menschen is een feit geworden. De tegenstelling tusschen hemel en hel, zooals de oude Christenen die schilderden, kan nauwelijks grooter zijn dan het onderscheid tusschen de nieuwe en de tegenwoordige maatschappelijke orde; het onderscheid is zoo groot dat wij, die nog zoo volkomen in de voorstellingen van het heden bevangen zijn, ons er eigenlijk geen juiste voorstelling van kunnen vormen. Inplaats van de tegenwoordige een wereld, waar geen honger bekend is, geen kwellende zorg, waar men weet dat de kinderen allen goed gevoed, verzorgd en opgevoed worden en dat ouden van dagen noch invaliden gebrek behoeven te lijden, waar men zeker weet, dat men zich niet beangst hoeft te maken voor de toekomst — welk een geweldige verandering moet dat in alle menschelijke denken en voelen teweegbrengen! Het zal dan zijn of een angst, een beklemming, die sinds eeuwen op den menschelijken geest heeft gedrukt, op eenmaal weggenomen wordt, zoodat de menschen eerst dan werkelijk vrij kunnen ademhalen.

Vragen wij echter naar den economischen grondslag van deze wereld, dan kan het op het eerste gezicht den schijn hebben alsof daaraan slechts zeer weinig veranderd is. Schijnbaar is de economische grondslag, afgezien van kleinigheden, dezelfde als thans, en deze schijn vormt het punt van aanval voor de burgerlijke en anarchistische tegenstanders, wanneer zij van het staats-socialisme, het staatskapitalisme en de staatsloonslavernij spreken, die dan zullen heerschen. De productiewijze onderscheidt zich van de tegenwoordige klaarblijkelijk daarin, dat in de plaats van afzonderlijke ondernemers voor eigen rekening de staat is getreden, dat dus de staat of kleinere regeeringslichamen de rol van de tegenwoordige kapitalisten hebben

overgenomen. De staat is de groote algemeene warenproducent, hij betaalt allen die in zijn dienst werken loon of salaris of hoe men het noemen wil; deze koopen voor hun loon de waren, die zij noodig hebben, evenals nu, maar dan van den eenigen producent, die tegelijk de eenige verkooper van waren is. De ondernemers van eigen bedrijven, die zelf waren verkoopen, mogen nog voorkomen, maar zij zijn uitzonderingen. Voor de producten is het onverschillig of zij nu door één of als vroeger door meer ondernemers geproduceerd worden, zij gedragen zich nog steeds als waren, hebben een bepaalde waarde en een bepaalden prijs, waarvoor zij gekocht worden. Er zal dus ook wel geld bestaan, juist als nu, dat gebruikt wordt om te koopen en te verkoopen en er zal zelfs als een overblijfsel uit vroeger tijden verschil aan geldbezit voorkomen. Het idee van vroegere en latere utopisten, dat in een socialistische maatschappij aanstonds het geld afgeschafft dient te worden, komt blijkbaar voort uit de kleinburgerlijke opvatting dat „het Geld” de bron van alle kwaad is — voor den kleinen burger is het geld, d. w. z. meer geld dan hij bezit, het groot kapitaal, inderdaad de bron van alle kwaad; wij sociaaldemokraten echter staan niet vijandig tegenover het geld op zichzelf, doch slechts tegenover zijn gebruik als kapitaal, tegenover de uitbuiting. Deze is dan echter niet meer mogelijk. Er zijn er onder onze tegenstanders, die meenen dat, wanneer in die maatschappij menschen met veel geld zijn, dit geld tot kapitaal wordt en de kapitalistische uitbuiting van nieuws ontstaat. De vraag waarom dit onmogelijk is, zal ieder toehoorder zelf kunnen beantwoorden, zoodra hij bedenkt dat het kapitalisme juist door een natuurlijken ontwikkelingsgang verdwenen is, zonder eenig geweldadig ingrijpen, alleen tengevolge van de ingrijpende sociale hervormingen van een proletarische regeering.

Wanneer wij dus den economischen inhoud van deze maatschappij beschouwen, dan moeten wij zeggen: schijnbaar is er weinig veranderd, alles gaat zooals nu: men werkt voor loon en voor het loon koopt men waren. Het eenige onderscheid is, dat er inplaats van een groot aantal slechts één enkele ondernemer meer is, die hooger loon betaalt dan de tegenwoordige ondernemers. Maar voor den economischen bouw is dit onderscheid zonder beteekenis. Zoo schijnt het, zoo spreken vele tegenstanders. Hebben zij daar gelijk in?

Neen, zij hebben ongelijk. Dat zij dezen schijn voor werkelijkheid nemen, bewijst dat zij van het tegenwoordig kapitalisme niets begripen en bijzaken voor de hoofdzaak houden. Het kenmerkende van het hedendaagsche kapitalisme is niet, dat voor loon in dienst van een ander gewerkt wordt — dat trof men reeds aan, eer er een kapitalisme bestond. Het kenmerkende is ten eerste, dat deze loonarbeid van een groote klasse der bevolking een bron van meerwaarde, een objekt van uitbuiting voor de andere klasse vormt en ten tweede, dat de produktie niet ten doel heeft de consumptie, d. w. z. de bevrediging der behoeften, doch alleen de vorming van meerwaarde, het winstbejag van enkele personen, en dat zij daarom zonder overleg

en anarchistisch plaats heeft. Hier komt het geheele ontzaglijke onderscheid in den economischen grondslag van de toekomstige en de tegenwoordige maatschappij aan den dag. Het schijnbaar uiterlijke hoeveelheidsverschil van het loon bepaalt het hoedanigheidsverschil, dat tusschen uitbuiting en niet-uitbuiting bestaat. En het schijnbaar uiterlijke terugbrengen van het aantal producenten op eenige lichamen, die gelijktijdig het geheele volk vertegenwoordigen, veroorzaakt de tegenstelling tusschen een regellooze en een bewust geregelde productie. In de nieuwe maatschappij dient de arbeid — al blijft er ook de uiterlijke schijn van loonarbeid aan hechten — niet als bron van meerwaarde, zij heeft dus met den tegenwoordigen loonarbeid slechts een oppervlakkigen schijn gemeen. En bovendien wordt zij bewust geregeld en aangepast aan de behoefte, zoodat noch verspilling noch armoede meer mogelijk is. De geheele maatschappij produceert volgens een vast plan tot bevrediging harer behoeften. De productie in de nieuwe maatschappij is inderdaad een werkelijk socialistische productie.

Marx heeft in het eerste hoofdstuk van zijn hoofdwerk „Het Kapitaal” de economische grondslagen van verschillende productiewijzen vergeleken, en komt daar, na de beschouwing van Robinson Crusoë op zijn eiland, van de middeleeuwsche hoorigheid en de moderne warenproductie, in de volgende zinsneden op een socialistische productie: „Laten wij ons ten slotte, ter afwisseling, een vereeniging van vrije menschen voorstellen, die met gemeenschappelijke productiemiddelen werken en hun vele individueele arbeidskrachten met bewustheid als één maatschappelijke arbeidskracht aanwenden. Alle kenmerken van Robinsons arbeid keeren hier terug, alleen maatschappelijk in plaats van individueel. Alle producten van Robinson waren uitsluitend zijn persoonlijk product en zodoende onmiddellijk gebruiksvoorwerpen voor hem. Het geheele product van de vereeniging is een maatschappelijk product. Een deel van dit product dient wederom als productiemiddel. Het blijft maatschappelijk. Maar een ander deel wordt als levensmiddelen door de leden der vereeniging verbruikt. Het moet daarom onder hen verdeeld worden. De wijze dezer verdeeling zal verschillen naar gelang van de bijzondere gaardheid van het maatschappelijk productie-orgaan zelf en het overeenkomstige peil van historische ontwikkeling der producenten.” (blz. 45). Wij hebben een maatschappelijken toestand geschilderd, die onmiddellijk uit de kapitalistische is voortgekomen. Wij vinden daarin allerlei inrichtingen, die naar den uiterlijken schijn aan het kapitalistisch tijdperk herinneren. Inderdaad vormen deze inrichtingen enkel het systeem, waarnaar het geheele voor de consumptie bestemde deel van het maatschappelijk product onder de leden wordt verdeeld.

In de hier beschouwde maatschappelijke omwenteling vindt men dezelfde algemeene wet terug, die ook de vroegere historische omwentelingen bepaalde. De nieuwe productieregeling kan niet kant en klaar uit de lucht vallen, zij wordt niet opgebouwd op de „ruinen” (zooals een vroeger geliefkoosde uitdrukking het noemde) van het

kapitalisme, nadat de revolutie al het vroegere weggespoeld en schoon schip gemaakt heeft. Er heeft integendeel een, ofschoon snelle, toch geleidelijke omvorming plaats, in dier voege, dat het den oppervlakkigen toeschouwer aanvankelijk voorkomt, alsof slechts bijzaken veranderd zijn en de grondslag dezelfde gebleven is, terwijl inderdaad in stilte, zonder dat men een scherpe grenslijn aan kan geven, de grondslag volkomen is omgevormd. Deze „dialectische”¹⁾ aard der maatschappelijke omwentelingen maakt het begrijpen ervan voor het burgerlijke ondialectische denken zoo moeielijk. Hier heeft men schijnbaar de meest in 't oog loopende inrichtingen van onze huidige maatschappij behouden: koop en verkoop der producten en de betaling van loon voor arbeid, en in weerwil daarvan is het een echte socialistische maatschappij, die wij voor ons hebben, waar deze uit het kapitalisme overgenomen instellingen slechts het bijzondere hulpmiddel, het tijdelijk mechanisme vormen, waardoor de producten onder de leden der maatschappij verdeeld worden.

Daarin ligt een innerlijke tegenspraak; dingen die elkaar tegenspreken in een maatschappelijke orde zijn echter steeds de oorzaken van haar ondergang, d. w. z. van haar ontwikkeling tot hogere vormen. Zoo zal ook deze maatschappelijke orde, waarvan wij tot dusver het ontstaan beschouwd hebben, opgeheven worden, zoodra de dingen die er elkaar in tegenspreken de menschen bewust worden als iets, wat niet in den haak is. De tegenspraken die zich hier voordoen en die wij nu zullen beschouwen, treden aan den dag, wanneer het ieder duidelijk bewust is geworden en geheel in al zijn voelen is doorgedrongen, dat de maatschappij socialistisch is geworden. Want dan krijgt de tegenstelling tusschen de aan het kapitalisme ontleende vormen en het socialistische wezen, duidelijk het karakter van een tegenspraak.

De eerste dezer tegenspraken ligt in de loonverhouding. In de kapitalistische maatschappij was de betaling van loon de manier om de arbeidersklasse haar schamel deel aan de geheele massa der consumptie-artikelen te doen toekomen; met den voortgang der kapitalistische ontwikkeling krijgen steeds meer menschen, zelfs kapitalisten en directeuren, hun deel, rechtskundig beschouwd, in dezen vorm, zoodat loon en dividend steeds meer de uitsluitende vormen van inkomen worden. Deze loonvorm gaat in de nieuwe maatschappij over als algemeene vorm van inkomen; men verbetert hem en in plaats van de vele private loonbetalers, treedt de maatschappij zelve, door haar verschillende vertegenwoordigende lichamen als loonbetaalster op. Intusschen is daarmede het wezen van den loonarbeid volkomen veranderd en ten slotte moet ieder individu tot het bewustzijn komen, dat hij zijn verhouding tot de maatschappij niet meer kan opvatten als vroeger de loonarbeider zijn verhouding tot

¹⁾ Dialectisch wil zeggen: zich ontwikkelend in den vorm van tegenstellingen, zóó, dat elke toestand in zijn eigen tegendeel overgaat. Ondialectisch denken: het denken, dat geen oog heeft voor dezen ontwikkelingsgang. (Vert.)

den kapitalist. Hij voelt, dat hij niet een loondienaar, maar een lid der maatschappij is; de nieuwe wijze van voortbrengen is niet een reusachtige private onderneming, waarin ieder in dienst is van een hem vreemden meester en eigenaar, maar inderdaad een samenwerken van alle menschen tot een gemeenzaam doel. Dan zal men ook den loonvorm niet meer begrijpen en dien ondoeltreffend vinden.

Voor al zal men de loonverschillen niet meer begrijpen. Bij den overgang van kapitalisme tot socialisme treden de menschen de nieuwe maatschappij binnen met een zeer uiteenlopende ontwikkeling en werkkraft, wat minder een gevolg van verschillenden aanleg dan van verschillende opleiding is. Daar het er dan niet om te doen is, zekere afgetrokken ideeën van gelijkheid in practijk om te zetten, maar de reusachtige taak te volbrengen, die de nieuwe regeling der productie den mensch oplegt, zal men het vanzelfsprekend vinden, dat degenen die met de algemeene leiding en het moeilijkste organisatie-werk belast worden, zooals de directeuren, ingenieurs, geleerden, hogere aanspraken hebben dan de gewone loonarbeiders. Men wordt daarbij geleid door de overleveringen der tegenwoordige maatschappij en zal het daarom logisch vinden. Wanneer echter nieuwe geslachten opgroeien, die het kapitalisme niet meer gekend hebben, en voor wie de kapitalistische toestanden slechts gruwelijke overleveringen uit een barbaarsch verleden zijn, dan zullen deze niet meer begrijpen, waarom de eene mensch meer moet krijgen dan de ander, als beiden evenzeer hun best doen. Daar komt bij, dat de groote verschillen in bruikbaarheid, die nu als gevolg van het verschillende onderwijs bijv. tusschen arbeiderskinderen en bourgeoïskinderen bestaan, dan tengevolge van de algemeene verbetering van alle onderwijs verdwenen zullen zijn. evenals ook de scherpe tegenstelling tusschen lichamelijken en geestelijken arbeid. Slechts persoonlijk verschil van aanleg zal blijven bestaan, maar wanneer de een beter of slechter aangelegd is dan de ander, dan is dat niet zijn verdienste of zijn schuld. In aansluiting bij de kapitalistische orde, waar ieder zijn eigen levensonderhoud bezorgen en zoeken moet, zal aanvankelijk in de nieuwe maatschappij ieder het aan hem toegewezen deel der consumptiemiddelen als een vergoeding voor zijn arbeid, een rechtmatige belooning van zijn diensten voorkomen. Deze opvatting, volgens welke de voor zichzelf verantwoordelijke afzonderlijke personen door verstandige samenwerking elkaar een menschwaardig bestaan mogelijk maken, zal gaandeweg plaats maken voor de socialistische opvatting, dat de maatschappij door den arbeid van al haar leden voor het onderhoud van al haar leden zorgt en dat dus ieder mensch, reeds omdat hij mensch is, recht heeft op leven en levensmiddelen. Zoodoende zullen aan het groeiend socialistisch bewustzijn de uit het kapitalisme overgenomen uiterlijke vormen allengs ongeschikt voorkomen. Misschien zal men dan op deze wijze de nieuwe opvattingen zoeken te voldoen, dat men ieder dezelfde aanspraken toekent en ieder een evengroot deel der produkten geeft. Daarmede blijft echter de tegen-

spraak bestaan, die in den economischen grondslag dezer maatschappij zelf ligt en die wij nu moeten nagaan.

Deze tegenspraak is hierin gelegen, dat de voortbrengselen van den arbeid gekocht en verkocht worden, dus als waren behandeld worden, terwijl zij in 't geheel geen waren meer zijn. In de huidige samenleving zijn de arbeidsproducten waren, omdat ze producten van afzonderlijken arbeid zijn, die slechts een deel is van een maatschappelijke productie. Onze huidige productie is maatschappelijk, want de menschen produceeren de consumptiemiddelen voor elkaar en niet voor zichzelf. Maar tevens is zij een productie van enkellingen, ieder produceert zelfstandig als deel van het geheel, hij moet zijn producten ruilen tegen die van anderen en bij dezen ruil komt in den vorm van de gemeenschappelijke waarde der producten aan den dag het feit, dat dit werk van afzonderlijke personen onderling overeenkomt als gelijksoortige deelen van een geheel en onderling in bepaalde verhouding staat. Deze waarde schijnt een eigenschap te zijn, die de dingen van nature bezitten, zij is echter een betrekking tusschen personen, die zich slechts als eigenschap der dingen vertoont, omdat deze personen als onafhankelijke producenten voor eigen rekening optreden.

Zoodra de productie rechtstreeks maatschappelijk is, houdt deze schijn op te bestaan; de producten zijn geen waren meer en hebben ook niet langer waarde. De ruil van eigen producten, waarin anders de waarde als ruilverhouding aan den dag kwam, is verdwenen; het „kopen” der producten door de leden der maatschappij heeft met ruilverkeer niets te maken. Ofschoon de waarde bepaald wordt door den maatschappelijken arbeidstijd, is zij toch slechts dan de uitdrukking van dezen arbeidstijd, wanneer deze in verschillende arbeidsproducten van verschillende personen steekt. Daarom was het een utopische hersenschim van vroegere schrijvers — die door Marx flink bespot is — dat men bij maatschappelijke regeling van den arbeid slechts door zorgvuldige boekhouding het aantal uren hoefde te meten, die ieder product bij zijn vervaardiging kostte, om zijn juiste waarde te bepalen. In de practijk zou men natuurlijk op ieder voorwerp een briefje kunnen plakken, waarop een zeker aantal guldens of — wat op hetzelfde neerkomt — een zeker aantal uren geschreven staat; maar met een warenwaarde, gelijk die in een waren produceerende maatschappij door innerlijke krachten, zonder speelruimte voor menschelijke willekeur, als door een natuurwet tot stand komt, hebben deze getallen niets te maken. In het begin van de nieuwe samenleving zal men, aanknopenend aan de practijk der kapitalistische producenten, de prijzen der producten op deze wijze vaststellen, omdat dan schijnbaar de productie slechts een hervorming van de kapitalistische is. Hoe meer echter de productie ieder voorkomt als wat zij is, d.w.z. rechtstreeks maatschappelijk, des te meer zal het kunstmatige dezer prijsbepaling als een product van sleursche willekeur, waaraan niets wezenlijks ten grondslag ligt, gevoeld worden. Maar deze kunstmatige „prijzen” vervullen een gewichtige rol als maatstaf voor de verdeling

der gemeenschappelijk geproduceerde goederen onder de leden. Als deze maatstaf vervalt, moet er een andere gezocht worden.

Deze moeilijkheid zal worden opgelost door een nieuwe kracht, door de ontwikkeling van de productiviteit, de voortbrengingskracht, van den arbeid, waarop wij nu onze aandacht zullen richten. Gelijk men weet is een der voornaamste argumenten in onze propaganda voor het socialisme, dat wij zeggen: de tegenwoordige productiewijze is niet productief genoeg, om alle menschen voldoende te laten leven; eerst onder het socialisme kunnen zich de productieve krachten beter ontplooiën en zal de arbeid meer opbrengen. Vooreerst moeten wij dus de vraag behandelen, waarin de grootere productiviteit der socialistische maatschappij, onmiddellijk na de revolutie, in vergelijking met de kapitalistische bestaat.

Zij bestaat daarin dat de productie doelmatiger is, d.w.z. beter in overeenstemming gebracht met het doel bevrediging der behoeften. Onder het kapitalisme is niet deze bevrediging, maar de winst doel der productie; daarom heerscht hier een ontzaggelijke verspilling van materiaal en arbeidskracht, die onder het socialisme vermeden wordt. Nu worden even tallooze als nuttelooze voorwerpen voor uitvoer geproduceerd, die dan ten slotte allerlei menschen opgedrongen moeten worden, die ze heelemaal niet noodig hebben, terwijl tegelijkertijd de arme volksklassen de noodzakelijkste levensbehoeften moeten ontberen. De kapitalistische productie is in hooge mate een productie van bocht; veel daarvan moet bovendien nog doelloos bederven, eer het een afnemer heeft gevonden. De tallooze versnipperde kleine bedrijven, die noch een doelmatige inrichting hebben, noch technische verbeteringen kunnen in practijk brengen, vertegenwoordigen ook een enorme verspilling van arbeidskracht en materiaal. Anderzijds belemmeren de trusts den vooruitgang der techniek, daar zij geen belang hebben bij betere werkwijzen, want hun monopolie beschermt ze voor concurrentie. Door al deze omstandigheden werkt het kapitalisme uiterst improductief en wat eerst zijn verdienste was, namelijk dat door zijn aanstoot de techniek zich steeds hooger ontwikkelde, gaat in zijn hoogsten ontwikkelingsvorm, de trust, zelfs weer verloren.

Al deze oorzaken van een geringe opbrengst bij drukkenden last van den arbeid houden op onder het socialisme. De meerderheid van een socialistische maatschappij boven de kapitalistische bij gelijke hoogte van ontwikkeling der techniek ligt in de organisatie van den arbeid. Doordat de krachtverspilling der achterlijke kleine bedrijven opgeheven en alle menschenlijke arbeidskracht met de technisch volmaaktste hulpmiddelen uitgerust wordt, stijgt de opbrengst van den arbeid ontzaggelijk. Doordat bovendien de productie geheel aan de behoefte wordt aangepast, behoeft noch arbeidskracht noch grondstof doelloos verbruikt te worden. Deze organisatie der productie zal daarom het middel zijn, waardoor bij matige inspanning na aftrek van hetgeen voor maatschappelijke doeleinden noodig is, ieder een voldoende bestaan verzekerd kan worden.

De voornaamste grond voor de noodzakelijkheid van het socialisme

ligt echter niet in dit feit, maar daarin, dat het door de opruiming der kapitalistische belemmeringen een ongestoorde, vrije verdere ontwikkeling der productiekrachten mogelijk maakt. Wanneer het ook al aanstonds een hogere productiviteit dan de tegenwoordige invoert — het brengt tevens de kracht voort die een veel grootere, onophoudelijke stijging dezer productiviteit veroorzaakt. Deze kracht wordt gevormd door *de reusachtige vooruitgang van wetenschap en techniek*. Onder het socialisme zullen de algemeene wetenschappelijke vorming en de kennis, die nu het bezit van een beperkt aantal menschen zijn, gemeengoed van allen worden; meer dan nu zal de bezigheid daarmede door de goede opleiding en door de vrije uren van frissche kracht, die de georganiseerde arbeid toestaat, een vreugde zijn voor velen. Thans zijn de wetenschappelijke opleiding en de practische omgang met de machines veelal gescheiden en dat vormt een belemmering voor verbetering der techniek; de hereeniging dezer beiden zal de techniek een grootschen opbloei schenken. Het wetenschappelijk onderzoek, dat thans het monopolie van een kleine groep onderzoekers is, zal dan aangevat worden door talloze stellen gezonde, frissche hersenen, die nu grootendeels door materiële ontbering ten onder gaan. Daarbij komt, dat dan de natuuronderzoeker die nieuwe natuurkrachten leert kennen, de uitvinder, die er een practische toepassing aan geeft, niet meer als nu voor de weetgierigheid van een klein gilde geleerden en de verrijking van eenige groote kapitalisten zullen werken, maar de zekerheid zullen hebben, dat ieder werk dat zij verrichten, onmiddellijk het geluk hunner medemenschen verhoogt, hun arbeidslast verkleint en hun leven verrijkt. Dit zal een sterke aansporing zijn tot onderzoeken en uitvinden.

Het resultaat van dien technischen en wetenschappelijken vooruitgang, waarnaast de veelgeroemde negentiende eeuw slechts een armzalige aanloop zal lijken, komt aan den dag in een ontzaggelijke stijging van de productiviteit van den arbeid. En vooral zal een verstandige toepassing der wetenschap op het meest achterlijke maar belangrijkste bedrijf, den landbouw, de opbrengst daarvan sterk doen toenemen. Deze verhooging van de productiviteit van den arbeid beteekent echter niets dan een groote overvloed aan alle producten, die men noodig heeft. Men zal dan niet meer door nauwkeurige boekhouding en regeling van het productieproces in bijzonderheden voor een voldoende vergoeding bij matigen arbeidstijd hoeven te zorgen. De arbeid voor de gemeenschap, die eerst als plicht ieder opgelegd moest worden, zal na eenige geslachten, die de huidige arbeidskwelling niet meer gekend hebben als een vreugde en een behoefte beschouwd worden. Men hoeft dan ook niet meer ieder een bepaald „billijk” aandeel van den geheelen voorraad geproduceerde consumptiemiddelen toe te meten. Waar overvloed heerscht, kan slechts de behoefte van den mensch de maatstaf zijn voor zijn aandeel. Misschien zal iemand zeggen: ja, maar dan heeft ieder de macht meer te nemen dan hij noodig heeft! Maar waarom zou hij meer nemen? Om het te verkwisten? Dat dient nergens toe (onder het kapitalisme

dient verkwisting wel ergens toe en komt daarom voor). Of om het te bewaren voor komende tijden? Dat dient ook nergens toe, want de maatschappij waarborgt overvloed ook voor de toekomst. Onder zulke omstandigheden zal het niet voorkomen dat de een den ander benijdt, omdat deze meer noodig heeft dan hijzelf. Men stelle zich een groep mensen voor, die honger lijdt en de beschikking heeft over slechts weinig levensmiddelen. Hoe wantrouwend ziet de een daar den ander aan en let er op, dat hij niet te veel neemt! Men brenge echter deze mensen aan een welvoorzien feestdich, en niemand bekommert er zich om, hoeveel een ander neemt, want hij weet, dat er overvloed is voor allen.

Wanneer dus in de ontwikkeling der maatschappij onder het socialisme de productiviteit van den arbeid een zoo hoogen graad heeft bereikt, dat er overvloed is voor allen, dan zullen ook de maatschappelijke instellingen zoo omgekeerd zijn, dat de verdeeling der producten naar de behoeften plaats heeft. Thans wordt er vaak over gestreden of in de verre toekomst het privaatzit geheel door het maatschappelijk eigendom vervangen zal worden of dat althans het brood, dat ik eet, en de jas, die ik draag, altijd als mijn privaatzit beschouwd zullen worden. Een korte beschouwing van de economische grondslagen dezer allerverste toekomstmaatschappij zal de nietigheid van dezen ganschen strijd aantoonen; wanneer de maatschappij onbeprekten overvloed produceert, en ieder daarvan neemt wat en zoo veel als hij noodig heeft, dan zal het geheele begrip van eigendom verdwijnen.

De geestelijke en politieke bovenbouw.

Nu blijft nog over een blik te slaan op de omkeering in de geestelijke en politieke verschijnselen, die zich op deze economische grondslagen zullen verheffen. Ten deele zijn ze in 't voorgaande reeds medebesproken; onze opvatting, dat de productiewijze voor het materiele leven de politieke, juridische en geestelijke verschijnselen in 't algemeen bepaalt, is altijd zoo te verstaan, dat deze niet toevallig en willekeurig zijn, maar juist zóó als voor het bestaan dezer productiewijze noodzakelijk is; daarbij wordt dus als iets dat vanzelf spreekt verondersteld, dat zij een invloed op de productiewijze oefenen, die deze helpt bepalen. Politieke vormen worden gewijzigd juist wegens hun stuitenden of bevorderenden invloed op de ontwikkeling der algemeene huishouding. Daarom moesten wij straks bij de verandering van de kapitalistische productiewijze in een socialistische met een omzetting der politieke macht en der staatsinstellingen beginnen.

Nu blijft dus slechts over deze omzetting meer op zichzelf en in bijzonderheden te beschouwen. Wij beginnen weer bij de verovering van de politieke macht door de arbeidersklasse en herhalen hier nog eens de redenen, waarom deze voor den maatschappelijken vooruit-

gang noodzakelijk is. Wij moeten de politieke macht der bourgeoisie breken, omdat deze een belemmering vormt voor de doorzetting der hervormingen, die voor de arbeidersklasse noodzakelijk zijn. Wij hebben zelf de staatsmacht nodig om ons aan de reeds genoemde positieve taak te kunnen zetten: het groote hervormingswerk, dat voor de wedergeboorte der menschheid en de verheffing der beschaving nodig is, tot stand te brengen en dan, als gevolg daarvan, de regeling der maatschappelijke productie ter hand te nemen.

Bekijken wij nu dien nieuwen staatsvorm aan den politieken kant, dan zullen wij iets dergelijks opmerken als zooeven bij de beschouwing van den economischen bouw der maatschappij. Schijnbaar is er in den politieken vorm slechts weinig bijkomstigs veranderd. Het politiek stelsel dat dan zal heerschen, kan men het best consequent volgehouden democratie noemen. Natuurlijk moet men daarbij niet aan datgene denken, wat nu democratie heet. Er bestaat integendeel een groote tegenstelling tusschen de huidige burgerlijke democratie, die een schijndemocratie is en enkel een middel om de arbeidersklasse van de wijs te brengen en de werkelijke, echte arbeidersdemocratie, die dan den staatsvorm bepaalt. Een voorbeeld van deze democratie leveren de tegenwoordige strijdorganisaties der arbeidersklasse, die in 't klein reeds verwezenlijken, wat dan in 't groot zal heerschen. In deze arbeidersorganisaties heerscht de democratische regel, dat ieder persoon hetzelfde recht heeft, maar de meerderheid heeft altijd een recht boven de minderheid, zoodat de besluiten der meerderheid, die als besluiten van het geheel gelden, uitgevoerd worden. Daarbij wordt iederen enkelling zooveel mogelijk zijn vrijheid gelaten, en slechts voorzover noodzakelijk is voor eensgezind samenwerken, wordt onderwerping van den enkelling onder de gemeenschap geëischt. Deze beginselen, die thans in de arbeidersbeweging algemeen erkend en in practijk gebracht zijn, zullen natuurlijk ook voor den toekomststaat gelden. Hierin ligt het onderscheid met de tegenwoordige staatsvormen, waarvan geen enkele democratisch is. Overigens echter is de overeenkomst zeer groot, schijnbaar althans. Men zal van bestuur en regeering spreken, men zal bestuurslichamen en commissies voor allerlei doeleinden hebben, er zullen wetten uitgevaardigd en waarschijnlijk afgevaardigden voor een parlement en voor gemeenteraden gekozen worden. Alles dus namen en instellingen, die men ook nu heeft, en het zal den schijn hebben, of die staat, die dan de uiterlijke vorm van de maatschappelijke samenleving uitmaakt, in den grond — afgezien dus van zijn democratisch karakter — zeer weinig van den tegenwoordigen staat verschilt. Evenals bij de beschouwing der economische regeling moet ook hier weer worden opgemerkt, dat dit een aanvalspunt vormt voor onze tegenstanders, die van staatsalmacht en van hunne vrees voor staatsslavernij spreken.

Lieden die zoo spreken, laten zich door den oppervlakkigen schijn bedriegen, want inderdaad, in hun wezen, zijn die toekomstige en de tegenwoordige staat principiëel verschillend. Thans

is de staatsmacht een machtsmiddel der heerschende klasse, van een minderheid dus, om de meerderheid des volks te beheerschen en te onderdrukken. Dan echter zal de staat een instelling van de meerderheid in een maatschappij zonder klassen zijn, die dus niets heeft te onderdrukken of te beheerschen. Thans is de staat een zuiver politieke instelling om heerschappij uit te oefenen, dan zal hij een lichaam met economische functies zijn, dat geen eigenlijke heerschappij meer heeft uit te oefenen. Engels heeft het in zijn Anti-Dühring eens zoo treffend juist uitgedrukt, waar hij zegt: „Met die verandering komt in de plaats van een regeering over personen een beheer van zaken”.

Men zal nu de groote tegenstelling begrijpen tusschen den staat van heden en den staat van morgen, in weerwil van de schijnbare overeenkomst in vormen en uiterlijkheden. Terwijl in den tegenwoordigen klassenstaat de wetten de uitdrukking zijn van de heerschappij van de heerschende klasse over de onderdrukte klasse, zullen dan, in de maatschappij zonder klassen, wetten slechts arbeidsregelingen zijn. Men zal thans begrijpen, waarom zoovelen, die slechts op den uiterlijken schijn letten, met zeker recht van staatsalmacht kunnen spreken, omdat de staat dan onmiddellijk de geheele productie regelt, terwijl Engels met nog meer recht, daar hij het innerlijk wezen, de werkelijke functie van den tegenwoordigen staat in 't licht stelde, kon zeggen, dat met de verandering van het kapitalisme in het socialisme de staat sterft.

Het spreekt vanzelf dat, gelijk overal onder democratische instellingen, een zekere mate van dwang onmogelijk kan worden vermeden. Zij die voor absolute vrijheid dwepen, mogen wel eens bedenken dat overal waar de menschen voor hun levensonderhoud maatschappelijk moeten samenwerken, de enkeling zich aan de gemeenschap heeft ondergeschikt te maken. Maar de manier waarop deze, niet door menschelijke willekeur uitgevonden, maar uit natuurlijke en maatschappelijke omstandigheden als een noodzakelijk gevolg voortkomende dwang wordt opgelegd, is naar gelang van deze bijzondere omstandigheden verschillend. Zij zal in de toekomstige arbeidersdemocratie van heel anderen aard zijn dan in den tegenwoordigen kapitalistischen klassenstaat. Een minderheid behoeft om haar heerschappij staande te houden fysieke machtsmiddelen: politie, justitie, leger, gevangenis enz. Om een minderheid in een maatschappij zonder klassen, waar geen ingrijpende klassentegenstellingen bestaan, zich naar de meerderheid te doen schikken, zijn geen fysieke dwangmiddelen noodig. Een meerderheid heerscht daar door haar zedelijke macht; hoe dat geschiedt, daarvoor heeft men weder een voorbeeld aan de tegenwoordige arbeidersorganisaties, waar het ook dagelijks voorkomt dat de minderheid zich zonder uitwendigen dwang naar de meerderheid schikt.

Aan de inwendige organisatie en het innerlijk leven onzer tegenwoordige arbeidersorganisaties moet men altijd denken, als men zich een begrip wil vormen van de staatkundige orde „op den dag na de revolutie” — met dit voorbehoud dat deze organisaties thans strijd-

organisaties zijn tegen een overmachtigen vijand en dus om dezen tijdelijken reden voor een straffere discipline moeten zorgen. Maar in elk geval kunnen ze ons belangrijke opheldering geven omtrent de zedelijke middelen, waarover men beschikt om een minderheid onderwerping op te leggen, opdat de bedoelingen van het algemeen zoo goed mogelijk gediend worden. Wat is het zedelijk middel, dat aan de huidige arbeidersbeweging haar samenhang en haar onverdeelde kracht geeft? De vrijwillige discipline. Deze vrijwillige onderwerping van den enkelling aan het geheel, deze overwinning van eigen egoïsme en eigen neigingen vormt het zedelijk bindmiddel der arbeidersorganisaties in het heden. Zij wordt nu in den strijd ontwikkeld en geoefend, daar iedere ervaring ons dagelijks leert, dat slechts op deze wijze succes mogelijk is; zoodoende wordt zij steeds sterker en zij zal ook het zedelijk bindmiddel der toekomstige socialistische maatschappelijke orde zijn.

Wat dus onmiddellijk na den val van het kapitalisme de nieuwe maatschappij samenhoudt, is de door verstandelijk inzicht van de noodzakelijkheid geleide en steeds meer tot gewoonte geworden overwinning van een zeer krachtige aandrift: het egoïsme. Het egoïsme is een aandrift, die onder het kapitalisme of, nog juister gezegd, onder de geheele periode van economisch individualisme is grootgebracht. Het is daarom in dit tijdperk zoo krachtig geworden, omdat het daarin een onmisbare eigenschap vormt in den strijd om het bestaan; wie in de kapitalistische maatschappij te weinig egoïsme bezit, wie zich door overwegingen van menselijkheid, broederzin, medelijden bij de behartiging van zijn zaken laat leiden, die heeft alle kans, als zelfstandig producent onder te gaan. Om vooruit te komen en over zijn concurrenten te zegevieren, is een ontzaglijke mate van egoïsme noodig en alle menselijke opwellingen die zich daartegen verzetten, moeten met kracht teruggedrongen en overwonnen worden. Omdat dit zoo is, daarom is het egoïsme een aandrift die thans zoo vast en diep in den mensch van onzen tijd wortelt, dat zij als een uit der eeuwigheid bestaande natuurdrijf voorkomt.

Het kan dan ook niet verwonderen, dat groote en scherpzinnige denkers het egoïsme voor een aandrift houden, die met de menselijke natuur voor eeuwig verbonden is. Deze geleerden en hun nabauwers lachen ons uit, als wij zeggen dat in de toekomst, in een socialistische maatschappij, deze aandrift zal afnemen en zelfs verdwijnen, want dat dunkt hun een onwetenschappelijke, nergens op steunende, utopische waan. En toch is onze opvatting veel gegronder en wetenschappelijker dan de hunne. Juist omdat het egoïsme thans zoo overweldigend sterk is, mogen wij het verdwijnen er van voorspellen. Want dat een aandrift, die toch door niemand als een deugd wordt aangeprezen, de uit de oude communistische samenleving overgeërfd gevoelens van broederschap en gemeenschapsgevoel zoo volkomen omverwerpen en werkeloos maken kon, dat getuigt van de onweerstaanbare macht van de economische noodzakelijkheid. Daarom kan men ook met zekerheid de gevolgtrekking maken, dat in een

andere maatschappij, waar andere aandriften noodzakelijk zijn, ook andere aandriften het tegenwoordig egoïsme zullen verdringen.

Wij zien reeds nu in de arbeidersbeweging, hoe deze sterke aan-drift in zeer veel gevallen door de vrijwillige discipline wordt over-wonnen en dat zal in de toekomstige arbeidersdemocratie nog sterker zijn. In beide gevallen lijden dezelfde oorzaken tot dezelfde gevolgen: de noodzakelijkheid, nu van het bevechten, dan van het instandhouden der nieuwe orde. In elk geval beduidt discipline de overwinning, door verstandelijk inzicht, van een krachtige aan-drift: het uit het kapi-talisme overgeërfde egoïsme. Wanneer echter de socialistische pro-ductie eenmaal bestaat, zal het egoïsme niets meer vinden om zich op te richten. Nu wordt deze aan-drift steeds opnieuw gekweekt, daar zij economisch noodzakelijk is, maar dan is zij nergens meer noodig. Zij brengt de menschen geen voordeel meer; waar zij zich soms nog vertoont, schaadt zij de gemeenschap en al haar leden — het gemeen-schapsgevoel en de broederschap der menschen. Daarom zal onder de heerschappij van de socialistische productie het egoïsme hoe langer hoe meer afnemen en in zijn plaats het gemeenschapsgevoel tot de allesbeheerschende, de eenige dan „natuurlijk” schijnende aan-drift worden.

Als de wereld eenmaal zoover is, dat als gevolg van de nieuwe productiewijze zich zulk een mate van gemeenschapsgevoel en broe-derchap onder de menschen heeft ontwikkeld, dan zal het ook niet meer noodig zijn, dat een uitwendig gezag als vertegenwoordiging der meerderheid optreedt. Dan zal ook het laatste spoor en de laatste schijn van een regeering, hoe democratisch ook, onnoodig zijn en verdwijnen. Dan heeft de organisatie van den arbeid als grondslag van het maatschappelijk leven geen uitwendige middelen meer noodig, geen opzettelijke regelingen, die zedelijken dwang opleggen — dan wordt de organisatie, de samenhang tot stand gebracht door de inner-lijke aan-drift, die in den mensch zelf ligt en veel sterker banden legt. Deze toestand zal dus ongeveer verwezenlijken wat in de geheele geschiedenis reeds vele denkers en dwepers als het hoogst bereikbare doel heeft gegolden: het ideaal van volmaakte vrijheid. Men moet daarbij niet alleen of allereerst aan het anarchistisch wachtwoord denken, dat zich slechts tegenover de tegenwoordige heerschende staatsmacht stelt en daarvoor de economische grondslagen over't hoofd ziet. De mensch was van den beginne af onvrij, niet omdat hij een staatsmacht boven zich had, maar omdat hij een slaaf was van de natuur, een slaaf van zijn lichamelijke behoeften. In dezen zin heeft Dietzgen eens gezegd, dat de invoering der slavernij een stap voor-waarts op den weg der vrijheid was. Gaandeweg gelukte het de menschheid, de natuur te beheerschen en door ontwikkeling der pro-ductie haar behoeften te bevredigen. Dit was niet mogelijk zonder dat uit dit maatschappelijk leven, uit den dwang der bepaalde pro-ductieverhoudingen van iedere periode een nieuwe heerschappij en een nieuwe slavernij voortkwam, die de vrijheid beperkten. In weer-wil daarvan was deze ontwikkeling een stijging tot steeds grooter

vrijheid. Haar einddoel bereikt deze ontwikkeling eerst, wanneer onder het socialisme de volkomen beheersching der natuurkrachten, de gemakkelijke bevrediging van alle behoeften den materieelen grondslag van een maatschappij opleveren, waar geen maatschappelijke dwang meer noodig is.

Hiermede zijn wij aan 't slot onzer beschouwingen gekomen, dat wil zeggen, wij moeten onze beschouwingen staken, daar wij niet verder in de toekomst kunnen zien. Daarom kan het den schijn hebben alsof in een maatschappij, gelijk wij geschilderd hebben, een toestand zou intreden, waaraan niets meer te veranderen zou zijn. Dit is slechts schijn, want het spreekt vanzelf, dat daarmede niet het einde der menschelijke ontwikkeling bereikt is en dat er dan geenszins een tijd van strakke onveranderlijke rust zou zijn. Dat zou een illusie wezen van dezelfde soort, als wanneer men van een hoogen bergtop den weg in de verte zoekt te volgen. Op korten afstand neemt men nog de verscheidenheden van het landschap waar, maar in de verste verte smelt alles samen tot een enkele lijn aan den horizon. Toch weten wij, dat ook daar de weg verder gaat door een landschap vol verscheidenheid. Dezelfde schijn bedriegt ons hier: omdat wij verder geen verscheidenheid meer zien, komt het ons voor, dat alle ontwikkeling en verscheidenheid daar ophoudt. Inderdaad zal de ontwikkeling, gelijk verstandelijke overweging ons zegt, niet ophouden, waar zij zal vormen aannemen, waarvan wij nu geen vermoeden kunnen hebben. Voor het begrijpen van de vormen van ontwikkeling van een menschengeslacht, dat zich volkomen heeft vrijgemaakt van de slavernij van zijn behoeften en dat werkelijk als heer en meester over de aarde gebiedt, zijn wij te ruw en te barbaarsch en te zeer in barbaarsche toestanden opgegroeid. Onze groote voorvechters Marx en Engels zeiden op hun krachtige, karakteristieke wijze over deze toekomst: „Met de verandering der productiemiddelen in maatschappelijk eigendom sluit de voorgeschiedenis der menschenmaatschappij. Daarmede treedt de mensch voorgoed uit het dierenrijk.” Zij beschouwden dus de heele geschiedenis der menschheid tot den aanvang van het socialisme slechts als voorgeschiedenis, als het dierlijk tijdvak der menschheid. Verre van dien als zou met het socialisme de ontwikkeling der maatschappij ophouden, mag men dus integendeel zeggen, dat daarmede de echte, werkelijke geschiedenis der menschheid eerst begint.
